

ERMENİ-TÜRK DİL İLİŞKİLERİ

THE LANGUAGE RELATION BETWEEN ARMENIA AND TURKISH ТУРЕЦКО-АРМЯНСКАЯ ЯЗЫКОВАЯ ТИПОЛОГИЯ

Doç. Dr. Gaffar ÇAKMAKLI (MEHDİYEY)*

ÖZET

V. yüzyıldan itibaren tarihsel gelişim sürecini takip edebildiğimiz Ermeni dili XI. yüzyıldan itibaren Türk diliyle etkileşim içerisine girmiştir. Ermeniler her ne kadar kendi aralarında Ermeniceyi kullansalar da edebi dil, konuşma ve iletişim dili olarak Türk diline üstünlük vermişlerdir. Bilhassa Osmanlı İmparatorluğu'nun kurulmasından sonra da Türk dilini ikinci bir dil olarak kabul etmişlerdir. Dolayısıyla her iki dilde de bu etkileşim göze çarpmaktadır. Bu çalışmada Ermeni-Türk dil ilişkilerinin tarihsel süreç içerisinde gelişimi ve birbirlerine olan etkileri açıklanmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler:

Türk dili, Ermeni dili, diller arası ilişki

ABSTRACT

Armenian language that we could observe the process of historical development from V. century, have been in interaction with Turkish language beginning from XI. century. Although the Armenians used the Armenian language among themselves, they gave the priority to Turkish language as a literary, speech and communication language. Especially after the establishment of the Ottoman Empire, they accepted the Turkish language as a second language. Thus, this interaction, in both languages, is noticeable. In this study, the development of Armenian-Turkish language relations in the historical process and the effects of each other will be tried to explain.

Key Words:

Turkish Language, Armenian Language, Relation between the languages

* Azerbaycan Ermeni Araştırmaları Merkezi Başkanı; Erciyes Üniversitesi Ermeni Dili ve Edebiyatı Bölümü- Kayseri / TÜRKİYE

РЕЗЮМЕ

Армянский язык исторический процесс развития которого можем преследовать начиная V столетия выходил в отношении с турецким языком с XI столетия.

Армяне, хотя говорили между собой на армянском, но дали преимущество турецкому языку как литературным языком, языком общения и коммуникации. В особенности, и в последствие создания Османской империи, армянами был принят турецкий язык в статусе второго языка. Таким образом, в обоих языках выражается такое восприятия. В этом исследований раскрывается развитие турецко-армянских языковых отношении в историческом процессе и их взаимно влияние.

Ключевые Слова:

Турецкий язык, армянский язык, отношения между языками.

Ermeni dili V. yüzyılda rahip Mesrob Maşots tarafından yaratılan Ermeni alfabesi sayesinde yazı dili olarak ortaya çıkmış ve gelişim sürecinde üç evreden geçmiştir; Eski Ermenice (V.-XI. yy.), Orta Ermenice (XII.-XVI. yy.) ve Yeni Ermenice (XVII. yy.dan günümüze değin). Grabar (harfiyen: ‘yazı dili’) terimiyle karşılanan Eski Ermenice döneminde başta İncil olmak üzere bazı tercüme eserler, arkasından çeşitli alanlarda (özellikle tarihi konularda) özgün yapıtlar meydana getirilmiştir.

Orta Ermenice döneminde XII. yüzyıldan itibaren edebi dille canlı halk dili arasında ciddi farklılıklar ve ayrışma baş göstermiştir. Orta Ermenice’nin Kilikiya’daki Ermeni beyliğinin resmi dili oluşu sebebiyle sonuçta iki edebi dil kullanılmış, resmi belgeler ve az sayıda yeni eserler Orta Ermenicede yazılmış, Eski Ermenice kilise dili ve klasik yazı dili olmakta devam etmiştir. Bunun dışında batı bölgelerinde Orta Ermenice, doğu bölgelerinde ise Eski Ermenice ağırlık kazanmıştır.

Zamanla çeşitli ağızların meydana çıkması iletişimi bir hayli zorlaştırmıştır. Sonuçta batı bölgelerinde genelde Orta Ermenicenin ve çevre ağızlarının ağır bastığı Konstantinopol diyalekti, doğu bölgelerinde ise Grabarın daha etkili olduğu Ararat diyalekti lehçeler üstü bir statüye yükselmiş ve bu durum fiilen XIX. yüzyıla kadar sürmüştür.

XIX. yüzyılda geniş kitlelerce anlaşılmayan grabar’ın tümüyle feshi ve yerine aşharabar’ın (harfiyen: ‘sivil dil’) kabulü gündeme gelmiştir. Grabaykar (harfiyen: ‘yeni dil uğruna mücadele’) adıyla yürütülen bu yenileşme hareketinin bilimsel temeli ünlü dilci A.Aydınyan’ın “*Aşharabarın veya Çağdaş Ermeni Dilinin Kritik Grameri*” eseriyle atılmış, Haçatur Abovyan, Mikail Nalbandyan ve dönemin diğer yazarlarınca yeni dilde kaleme alınan şiir, hikâye ve romanlarla desteklenmiştir.

1920'lerden sonra aşharabar bazında çağdaş Ermenice hızla gelişmiş, resmi dil, bilim, okul ve üniversite dili haline gelmiştir. İstatistiklere göre şu anda dünya çapında yaklaşık 10 Milyon kişi Ermenice konuşmaktadır.

Ermenice, menşei itibariyle Hint-Avrupa dil ailesine ait edilse de bu aile içinde doğrudan doğruya yakın akrabası yoktur. Ona göre de Hint-Avrupa ailesinin tek bir dille temsil edilen kolu sayılmaktadır. Yapı itibariyle Ermenicenin Ural-Altay dil ailesine, bilhassa Türk dillerine benzerliği de kuşku götürmez bir gerçektir. Özellikle çağdaş Ermenicenin iltisakî bir dil oluşu, söz köklerine ekler ve takılar alması bu görüşü teyit etmektedir. Fakat Ermenice aynı biçimde Hint-Avrupa dillerinde olduğu gibi ön ekler de almaktadır. Ermenice tarihi gelişim sürecinde çeşitli dil ve kültürlerle, özellikle Urartu, Hitit, Hurri, Akad, Aramey, Yunan, Latin, Part, Fars, Türk, Gürcü dilleriyle temas halinde olmuştur. Örneğin, Ermenicede etimolojisi açıklanamayan bazı kelimelerin Urartuca olabileceği tahmin edilmektedir. Bunun dışında bazı dillere ait sözlerin Ermenicede muhafaza edilmiş eski şekilleri dilcilik bakımından olağanüstü önem taşımaktadır. Bu gerçeği Ermenilerin içerisinde olan bazı yazarlar itiraf ediyorlar ve bazı vicdanlı ermeni araştırmacılar tarihte ayakta kalmanın tek sebebi olarak Osmanlı devletine minnettar olduklarını dile getirmişler. Onlardan biri de Ermenistan'da bu yüzden pek sevilmeyen dilbilimci H. Acaryan idi. Acaryan, politikadan ve ideolojiden uzakta duran bir şahıs olmuştur. O, Türk Dil Kurultaylarında iştirak ederek çok değerli fikirler söylemiştir. 1902 yılında yazdığı "*Ermeni Diline Türk Dilinin Tesiri ve Ermenilerin Türkçeden Aldıkları Sözler*" adlı kitabında da Türkçeden Ermeniceye 4262 kelimenin geçtiğini itiraf etmiştir. (Acaryan 1926: 152)

Türk, Azeri ve yabancı araştırmacılarının yaptığı araştırmalar sonucu bu alıntıların daha fazla, 10 bini aşkın sayıda olduğunu belirtilmiştir. (Baskakov, Hasan Eren, Robert Dankoff, Akalin vb) Ayrıca Robert Dankoff Ermeni dilinin diyalektlerini tatik ederken anlamlı bir şekilde Ermeni dilinde kullanılan Türkçe kelimeler bir kenara koyularsa, Ermeni dili çok yoksun görünecek demıştır. (Acaryan 1951).

Ermeni dilinde kullanılan Türkçe kelimelerin, sözlerinin işlenme coğrafyasının genişliği böyle bir fikir oluşturmaktadır ki, birbirine uzun yıllar komşu olarak yaşamış Ermeni ve Türk halklarının bir-birinin dillerinin de gelişmesine katkıları olmuştur.

Öncelikle belirtmelidir ki, Ermeni dili yapı olarak Hint -Avrupa dil ailesine ait olsa da Türkçenin etkisinden kendini kurtaramamıştır. Türk dilinin etkisi Ermenicenin sentaks yapısının değiştirilmesine kadar Türkçeyle iç içe gelişmiştir. Bir zamanlar Ermeni dilini Türk kelimeleri olmadan hayalden geçirmek mümkün değildi. Bu gün de aynı manzarayı görmek mümkün. Ermenicenin gelişme çağlarını izlese de dediğimiz bu gerçekler açıkça görülmektedir. (Abegyan 1912).

Türk- Ermeni ilişkileri uzun bir tarihe sahiptir. Aynen de dil ilişkileri... XI. yüzyıl başlarında Türk akıncıların Doğu Anadolu'ya akınları neticesinde Ermeniler Türk hâkimiyetini yürekten, canı gönülden kabul etmiştir, onları gül- çiçekle karşılamışlar. Ve bu asırdan başlayarak Ermeni- Türk ilişkileri yeni boyut kazanmıştır. Türk dilinin az sayıda olan Ermeni ahalinin esas dil olarak kullanması dönemi de bu zamanlardan başlamıştır. Ermeniler kendi aralarında kendi dillerini kullansalar da esas edebi dil, konuşma, iletişim dili olarak Türk diline üstünlük vermişler. Osmanlı İmparatorluğunun kurulması sonrasında ise onların siyasi, ekonomik, sosyal, kültürel kaderinin Türklerle bağlanması neticesinde Ermeniler faktiki olarak Türk dilini kendilerinin ikinci dilleri olarak kullanmağa başladılar. Ermenilerin yaşadıkları bazı bölgelerde kendi dillerini unuttukları zamanlar da olmuştur. Orta çağlarda bu topraklarda yaşayan Ermeni ahalinin birinci sıraya koyduğu dil, Türkçe olmuştur. Evlerinde onların kullandıkları dil yine de Türk dili olmuştur. Osmanlı döneminde Doğu Anadolu'da yaşayan sırf Ermenice konuşanların dili, yani onların kullandıkları dilin yüzde 40 kadarı alınma sözlerden, esasen de Türkçe kelimelerinden ibaret olduğunu kanıtlayan örnekler sunmak mümkündür. Aynı zamanda bunu da belirtelim ki, Osmanlı sınırları içinde onların kendi dillerini, kültürlerini geliştirmesi için hiç bir yasak olmamıştır. Bu yüzden Ermeniler kendi dillerinde kitap bastırarak, gazete yayınlamak işinde Osmanlı'nın diğer tebaalarından farklı olarak hep ileride olmuşlar. Ermeni Bilim adamı R.Acaryan'ın dil kurultaylarından birinde söylediği bir fikir çok ilginçtir. O, demişti ki, Osmanlı yönetimi altında Ermeni toplumu için dönüm noktası teşkil eden olay Fatih Sultan Mehmet tarafından 1461. yılında Ermeni Patrikhanesinin İstanbul'a taşınarak burada kurulmasıdır ve bununla Ermeni dilinin yok oluşunun karşısı alınmış oldu. Buna kadarsa Ermeni dili bazı Anadolu köylerinde kullanılan ve acemi bir toplumun dili hiç bir kültürel ve medeni içeriği olmayan bir dildi. Fatih Sultan Mehmet, Ermenilere hakkında bahsettiğimiz hak ve hukuklar vermeseydi, bu gün Ermenilerden böylece, millet gibi, dillerinden de bir devletin dili olarak bahsedemeyecektik. Ermenileri de, Osmanlı İmparatorluğunun sınırları içerisinde yaşayan diğer halkları da yalnız Osmanlı devleti korumuş ve onların tarih sahnesinden silinmesine izin vermemiştir.

Ermeni milletinin Osmanlı idari sistemi içerisinde olması ve hatta millet statüsü kazanmış olması da Osmanlı devletinin sınırları içinde yaşayan milletlere, terkinde yaşayan halklara hoşgörüsünün neticesi idi. Bu gerçeği Ermenilerin içerisinde olan bazı yazarlar itirafta bulunmuşlar ve bazı vicdanlı ermeni araştırmacılar tarihte ayak üste durmalarının tek sebebi olarak Osmanlı devletine minnettar olduklarını dile getirmişler. Fakat bu araştırmacılar farklı görüşlere sahip olan Ermeni milliyetçilerinin baskısı ile karşılaşmışlar. (Acaryan 1926: 15).

Türk dilinin Ermeni diline etkisi Ermeni milletinden olan şahısların devletin önemli görevlere üstlenmesi nedeninden de baş vermiştir. Osmanlı arşiv belgelerinde, Rusya, Gürcistan ve Azerbaycan'da bulunan belgelerde, Ermenice olan yazılarda bu aşikâr görünmektedir. Ermenilerden tercüman, vergi toplayıcısı, mimar, hazinedar, Meclis üyesi, bakan, büyükelçi ve başka görevlere alınması

neticesinde hakem Türk dilinde kullanılan kelimeler mecburen Ermenilerce kullanılmağa başlanmıştır. Osmanlı kültürüne ait yüzlerce kelime Çağdaş Ermeni dilinde bu gün de kullanılmaktadır.

Ermenilerin önemli görevlere üstlenmesi ise çok sayıda aristokrat Ermeni ailesinin ortaya çıkmasına neden olmuştur (Gedikli 2008).

Türk dilinde yazıp- okuyan Ermenilerin say oranı ilden –ile yükseldiğini Ermeni araştırmacılar da tasdik etmekte. Ermeni yazar ve tarihçiler, ünlü bilim adamları Türk dilinde yazıp okumaya üstünlük vermişler. İstanbul’da Ermenilere ait matbaalarda hem Ermenice, hem de Türkçe kitaplar basılarken bu kitaplarda Türk dilinin etkisi açık biliniyordu. Rusya’nın ünlü yazar ve şairi M. Lermontov’a ait bir fikir var. Diyor ki, Türk dilini bilmekle tüm Yakın Doğuyu gezip-dolaşmak mümkündür. Yakın Doğunun hâkim dili ise uzun yüzyıllar Türk dili olmuştur. Osmanlı sınırları içerisinde yaşayan Ermeniler Türk diline önemle yaklaşıyorlardı. 19. yüzyılda basılan gazetelerde –Ceride-i-Havadis’te, Takvim-i Vekai’de Tercüman-ı Ahval’de Ermeni alfabesi etkinlik kazanmıştı. İstanbul, Sivas, Bursa, Kudüs, İzmir ve başka şehirlerde Ermeni harfleri ile Türkçe yayımlar yapılmıştır. Kitap, gazete, dergi, o döneme ait arşiv materyalleri ve belgeler bulunmaktadır.(Levonyan 1934).

Ermenistan’da Sovyet zamanından başlayarak (Stepanyan 1987) bu işin araştırılması yapıyor. Basınla ilgili çeşitli bulguları yayınlamışlar. (Ermeni Harfli Süreli Yayınlar Bibliyografisi, Erivan,1987) Bu işin devamı olarak İstanbul’da Kevork Pamukçyan makale ve kitaplar yayınlamıştır. Ermeni araştırmacı, Hasmik Stepanyan’ın Erivan’da bastırıldığı yeni kitapta bu yayınlar daha da genişlemektedir. (Ermeni harfli Türkçe Kitaplar ve Süreli Yayınlar Bibliyografyası: 2005). Bu yayınlar ise yüzlerdedir. Bu belgeler 300 yıllık bir dönemi kapsamaktadır. *“Doğrudur, Ermenice Hint- Avrupa dil grubuna bağlıdır, amma dilleri Turan etkisini taşımaktadır. Osmanlılarla yüzyıllar boyu süren ilişkileri sonucu dillerine geçen sözlerin yanı sıra onların dillerinde Selçuklar’dan ve Osmanlılardan daha öncelerde Türk sözleri kullanılmıştır. Bu iddiayı ortaya koyan ünlü dilci Mordman’dır. O şöyle söylemiştir: Ben MS. 4.5.6. ve 7. yüzyıllarda Ermeni dilindeki Turan unsurlarını kastediyorum.”*

O bu türde 23 sözden bahsederek onların 4. ve 5. yüzyıllarda Ermeni diline geçtiğini ispatlamıştır. Ermeni dilinin Türk etkisi ile Sentaks yapısının da değiştiğini söyleyenlerin sırasında Mordmann da vardır.

Daha sonraki dönemlerde Ermeni dilinde Türk kelimelerinin, türkizmlerin, ifade ve deyimlerin hızla arttığı görülmektedir. Azerbaycan’ın ünlü bilim adamlarından olan Ferudin Ağasıoğlu araştırmalarında bu kanaata gelmiştir ki, Grabar’ın sentaksı şimdiki Fransızcanın ve Rusçanın sentaks yapısına uygun olsa da, artık Aşkharabar’da Azerbaycan’da işletilen Türk dilinin sentaks yapısının uygunluğu ve söz dizimi etkisi altına girmiş, yeni hay, yani Ermeni dili önceki özelliğinden bir hayli uzaklaşmış ve dilin kuruluşu bile farklılaşmıştır. Ferudin

Ağasioğlu Ermeni dilinden bir kaç örnek veriyor: “*Eşit oğul nasihatını atanın senin*” Ermenice söz birleşmesinin Oğul- *atanın nasihatını eşit* – sekline düşmesi Türk dilinin etkisi neticesiyle olmuştur. Ermeni dilinde böyle örnekler Türkolog Günay Karaağaç’ın çalışmalarında da vardır. Ermeni dilinin yapısında isimle fiilin yeri farklı olmuştur. Daha sonraları Türk dilinin etkisi ile bu dil kuruluşu da değiştirilmiştir. Ermenice “Գիրք արամի *Girk Arami- Kitap Aramın*” söz birleşmesi çağdaş Ermeni dilinde kullanılsa da esasen bu şekle düşmüştür: “Արամի գիրքը- *Arami girkı Aramın kitabı (ermenice)* Մարտն այս *Mart ays- Adam bu*” şimdi bu şekilde kullanılıyor. “Մյուս մարտն *Ays mart- Bu adam*”. Görüldüğü üzere Ermeni dili kendi sentaksını Türk dilinin sentaksına uyarlamaya mecbur olmuştur, çünkü Türk dili asırlarca ermeni dili üzerinde oldukça etkili olmuştur.

Azerbaycan’ın Yukarı Karabağ bölgesinde yaşayan Ermenilerin dili yerli Azerbaycan Türklerinin diline çevrilme aşaması içerisinde olduğu bir gerçek. Ermenice olan kelimelerin Türkçeye dönüşmesine bir örnek:

“*Գալիս եմ Galis em*, Ermenice *gelirem* . Karabağ Ermenisi bu kelimeyi şu şekilde kullanıyor: *gelisem*”. Sözü köküne dikkat ettiğimizde görüyoruz ki, “*լալ –ga*”l burada değişikliğe maruz kalarak “*gel*” şekline düşmüş ve Türkçeleşmiştir. Diğer bir Ermeni kelimesi olan “*գնալ-gnal, գնում եմ gnum em - gitmek, gidiyorum*”. Bu kelime de aynı değişikliğe maruz kalarak şu şekle düşmüştür: “*gidim em*” sözü kökü artık Türkçedir. Her iki dilde de aynı anlamı ifade ediyor. Ermenilerin Türk etkisi altında dilinin fonetik içeriği de bazı değişikliklere maruz kalmış, dilin kuruluşu, çerçeveleri Türk dilinin kurallarına uygunlaşmıştır. Bunu ünlü Ermeni bilim adamı E.V. Sevortyan ve Azerbaycan âlimi V.Gukasyan da tasdik etmişler. V. Gukasyan Zerife Budagova ile ortaklaşa yazdıkları Dil ilişkileri makalede Türk dilinin etkisi XI yüzyılın başlarından kendisini göstermeğe başlamıştır. Orta çağ Ermeni edebiyatında rastlanan şiirlerden birçoğu Türk dilinin fonetiğine, morfolojisine uygundur ve dilin semantikasını ile tam eş benzerlik teşkil etmektedir. Ermeni dilinin yapı ve sentaksı bile Türk dilinin etkisi ile değişmiştir. Yapı itibarı ile Hint-Avrupa dil gurubuna ait olan Ermeni dili Türk dilinin etkisi ile kendi dil üslubunu bile değiştirmiştir.

Bu hususları kötü yönden değerlendirenler de olmuştur ve bu gün de Ermenistan’da vardır. Bazı Ermeni müellifler bunu Ermeni milletine ve diline karşı bir asimilasyon, hatta *soykırım* gibi değerlendiriyorlar. Onlar Ermeni diline Türk dilinin etkisinin, tesir dairesinin yoğun olduğu dönemlerle ilgili araştırmaları da ortaya koyarak Çağdaş Ermeni dilinde kullanılan Türk kelimelerinden, onların anlamları, Ermeni dilinin formalaşmasında bu kelimelerin rolünden bahs etmek zorunda kalsalar da dile Türk etkisinin maksatlı olduğunu demekten çekinmemişler. Bazıları Ermenice harflerle Türkçe metinler üzerine araştırmalar yaparken onu da Ermeni diline ve halkına bir baskı olarak nitelendirmişler. Bunun nedenini anlamamışlar. Aslında bu da Ermenilerin yararına olmuştur.

Türkçenin yazımında kullanılan Ermeni Alfabetesi ile eserler, gazeteler, makaleler, belgeler vb. yazı malzemeleri vardır. Osmanlı döneminde Ermenice gazeteler basılarken Türklerin kullandığı Arap alfabesi ile oku-yazma bilmeyen Ermeniler için metinler Türkçe veriliyordu. 19.yüzyılın 60-70. yıllarında ermeni dilinde basılan gazetelerde ermeni dilinde verilen haberlerin yanı sıra ermeni alfabesi ile Türkçe metinler de veriliyordu. Bu nedenle ki, Ermenilerin büyük bir hissesi yalnız Türk dilinde konuşuyor ve yazıp okuyordu (Amiryan 1991).

Çağdaş Ermeni araştırmacılar içerisinde Hasmik Petrosyan'ın 2005 yılında yayınlanmış kitabı çok değerlidir. Bu kitap Ermeni alfabesi ile yazılmış yayımların bibliyografisidir, değerli bir çalışmadır. Petrosyan'a göre Ermeni harfli Türkçe basılı eserlerin temelleri 1727 tarihinde, basınınski ise 1840 da atılmıştır. Ermeni harfli Türkçe olarak dünyanın yaklaşık 50 şehrinde, 200 kadar basımevinde yayımlanan kitapların sayısı 2000'i geçmektedir.

Dini inançlarına göre Gregorian olan Kıpçaklar kendilerinden sonra Ermeni alfabesi ile zengin yazılı bir miras bırakmışlar. Ermeniler Kıpçak Türkçesini benimsemiş, evlerinde Kıpçakça konuşmuş, kiliselerinde Kıpçakça dua etmişler. Onların Kıpçakça eserler yazdıkları araştırmacıların dikkatini çekmiştir. Ortaya çıkarılan bu yazıların çoğu (dini edebiyat, ilahiler, dua kitapları, vaazlar, hayat hikâyeleri 1636-1680 yılı Kamenetsk-Podolsk Ermeni kolonisi yıllıkları 1519 yıla ait Ermeni Nizamnamesi, Ermenice-Kıpçakça Sözlük, Ermeni harfli Kıpçakça belgeler vb.) 1521-1669 yıllarında Ermeni alfabesi, fakat Kıpçak dilinde düzülmüş ve günümüze gelip çatmış 112 yazılı eser, yaklaşık 25-30 bin sayfaya ulaşmaktadır. Bu elyazmalar Erivan'da Mesrob Maştots adına Matenadaran Eski Elyazmaları Enstitüsünden, Viyana Milli Kütüphanesinde, Polonya'da, Varşova Arşivinde korunmaktadır. Matenadaran'da korunmakta olan elyazmaları da 12 hayvanlı Eski Türk takvimi ve takvimdeki hayvan adlarını da içeren belge mevcuttur.(belge N 1232) Kıpçakça olan, fakat Ermeni alfabesi ile verilen metinler onun sübutudur ki, Ermeniler kendi dillerini unuttukları tarihi dönemlerde yalnız Türkçeye üstünlük veriyorlardı. Ermenilerin alfabesi ve kullandıkları diller olsa da onların Kıpçak-Türk dilinde yazıp okumayı tercih etmesi Türk dilinin etkisinin kanıtıdır. Tarihsel koşulların zoru altında kalmış Gregoryan Kıpçaklar Türk mirasını Kilise vasıtası ile hayatlarına karıştırmış alfabeden istifade etmek zorunda kalmışlardı. Bu hem de onunla alakadar olmuştur ki, Arap alfabesi bir kadar zorluklar yaratmıştır. Ermeni harfleri ile yazıp okumak onlara daha kolay olmuştur. Sonradan onlar Doğu Avrupa'nın çeşitli yerlerine dağılarak din- mezhep yüzünden Ermenileşmişler. Bu nedenle Kıpçaklardan, yani Türklerden gelmiş medeniyet ve dil Ermenilerin Avrupa semtlerinde yaşayan Ermenilerin dilinde daha fazlalık teşkil ediyor. Aslında Kıpçaklar kendilerine ait kültürü ve doğma Türk dilini yaşatmağa çalışmışlar. Tarihe bırakıp gittikleri miras da Ermenilere değil, Türklere aittir (Ağasioğlu 2006).

Ermeni bilim adamlarının birçoğu, (o cümleden Hasmik Petrosyan) kendileri de itiraf ederler ki, Ermeni diline oldukça fazla Türk sözlerinin geçmesi Türk dilinin onların dilinden daha gelişmiş olması nedenindedir. Ünlü Ermeni

âlimi H. Acaryan 1902. yılda yazdığı “*Ermeni Diline Türk Dilinin Tesiri ve Ermenilerin Türkçeden Aldıkları Sözler*” adlı kitabında da yazmış ki, Türkçeden Ermeniceye 4262 kelime geçmiştir. Çağdaş ermeni dilinde Türkçeden alınma sözler hayatın bütün sahalarında vardır. Müzik, yiyecek, giyim, isim, yer adları ve b. Ermenilerin hem de millet olarak bu sahalarda Türklerden bir hayli geride olmasının göstergesidir. Bir dil o biri dilden herhangi bir kelimeyi ihtiyaçtan götürüyor, demek o dilde bu söz ve ya kelimenin karşılığını kullanmak beklenen anlamı vermiyor.

Örnekler:

Ermeni dilinde bazı kelimeler Türkçeden alınırken onlar ya kısaltılmış, ya da küçük değişikliye maruz kalmıştır. Örneğin, “*soğan*” kelimesi: Ermeniler onu “*unḡ-soḡ*” sekline salarak kısaltmışlar. Kelimelerin bazılarında sadece bir ses artırarak kullanma halleri oldukça yaygın haldedir. Örneğim, *aş* kelimesi Ermeniler ona bir C sesi ilave etmekle aynı manayı ifade eden yiyecek haline getirmişler. Kusan kelimesi de aynı değişikliye uğramıştır. Bu kelime *Ozan* sözünden götürülmüştür. Kusanlar çok zamanlar bizim sazdan istifade ederek bizim destanları Ermeni dilinde söyleyerek okumuşlar. Buna benzer örnekler oldukça çoktur. Mesela,

Karkut- kar tanesi,

kızḡan-kazan,

varsak-varsaḡ,

yengibar-yeni bar

Kelimelerde görüldüğü gibi, dilde çok az değişiklik edilmiştir. Türk dilindeki *er* kelimesi *huyḡ- hayr*(ermenice *baba*) şeklini almıştır.

Türk dilindeki *eşek* kelimesi ihtisara salınarak aynı anlamı ifade eden *ḡz-eş* seklindedir,

Yaḡ- yuḡ olarak bu gün de kullanılmaktadır.

Torun sözü aynı anlamda kullanılıyor.

Ot kelimesine bir x(h) artırarak *xot* kullanılmaktadırlar.

Cur-su kelimesi de değişikliye uğrasa da Türk sözü olarak bilinmektedir.

Bir sıra yabancı sözler Ermeni diline Türk dili vasıtası ile geçmiştir. Farsçadan, Assurçadan, yunancadan geçen kelimelerin kullanması Türkçedeki formunu değişmemiştir.

Örneğim,

Ջալաւոտ-çakat-alın

Բադերազմ-Baderazm-savaş
Աշխարհ- aşharh-dünya
Նահարար-naxarar-bakan
Դաս-das-ders
Աշակերտ-aşakert-şagird-oyrenci
Դահլիճ-dahlic-dehliz-kabine
Ամպար-ambar-ambar –depo
Ապրանք-abrank-mal
Գույր-kör-guyr
Մոմ-mum-mom
Տախտակ-tahta-tahdak
Սատանա-satana-seytan
Ժամանակ-jamanak-zaman

Ermeniceden Türkçede ise sadece olarak 16 sözün kullanıldığı tespit edilmiştir. Bu kelimelerin bazılarının Ermenice olmaması iddiası da vardır. Mesela, Ermeniceden alınma olduğu iddia edilen *Örnek* kelimesi. Ermenicede bu söz “օրինակ-*Orinag*”tır. Tamamen bir-birinden farklı kelimelerdir, bu söz- *örnek* kelimesi diğer Türk dillerinde- Özbekçede, Kazakçada, Uygurcada vb. yaygın şekilde aynı manada kullanılmaktadır, o zaman anlaşılıyor ki, bu kelime Ermenice değildir, özbeöz Türk kelimesidir. Onun gibi de *Takavor* kelimesi. Takavor Ermenice hükümdar demektir, sözün kökü Takı, takmaktır, yani takısı, başında tacı olan şahıs-hükümdar. Ermeni dilinde *takı* sözcüyü yoktur, demek bu sözün Ermenice olması da yanlıştır. *Abur-cubur* kelimesi de onun gibi. *Abur* kelimesi Ermeni dilinde değil, Farsçadan Ermeniceye geçmiş sözdür, bu kelimenin de Ermeniceden Türkçeye geçmesi iddiası da yanlıştır.

Türk diline geçmiş ve ara sıra kullanılan bir kaç kelimelerin dilde vatandaşlık hukuku kazanması da söz konusudur. Bu kelimelerin Türk dilinde bir kaç karşılığı olduğuna göre onları Türk diline geçmiş Ermeni sözleri olarak kabul etmiyoruz ve iddia etmiyoruz ki, bizim dilden de sizin dile kelimeler geçmiştir, bunu doğru bulmuyoruz.

-*murc*- çekic,
-*zangoç*-kilsede zeng vuran,
- *jam*-saat,

- araklamak-*arak*, hızlı demektir,
- goç çalan- *goçel*-çağırmaq manasındadır
- pezeveng- *bozavak*, aynı anlamı veriyor.

Fakat Türk dilinin Ermeni diline etkisi o derecede olmuştur ki, hatta Bazı Ermeni ünlü yazarların eserlerini okuyan ve az-çok Ermenice bilen şahıslar açık görürler ki, sanki bu yazar Ermeni değil, bir türktür, onların eserleri de Ermenice değil, Türkçe yazılmıştır.

Örneğin, Ermeni folklor örneklerinin büyük bir bölümü Türk folkloru üzerinde daha çok etkisini göstermiştir. Ermeni ünlü yazar Hovhannes Tumanyan'ın eserlerini okurken sözlerin çoğunun Türk kelimeleri olduğu anlaşılıyor. Onun 1910. yılda yazdığı “*Mı katil meğr* (Bir damcı bal), *Gikos*, *Altın küpü*” adlı hikâyeleri var. Hikâyelerde konuşma dili, tamamen Türkçedir. Diğer Ermeni yazar ve şairlerinin eserlerinde de Türk dilinin etkisi açık gözüküyor. Umumilikte 19-20. yüzyılın Ermeni yazarlarının dilinde Türk dilinin işlenme oranı yüzde 40-n üzerindedir. Ermeni yazarlar-Avetik İshakyan, Hovhannes Şiraz, Aksel Bakunts, Eğişe Çarents ve başkalarının eserlerinde Türk kelimelerinin sayısı oldukça fazladır.

Çağdaş Ermenicede kullanılan sözlerin bazılarının (Azat, Tabak, Sakar, Tas, Al, Tel, Nubar, Göç, Kebap, Baba, Paşa, Şiş, Aziz ve b.) manasını değişikliğe uğraması da o demek değildir ki bu kelimeler kendi anlamından kenara çıkmıştır. Ermenistan'da Sovyetler Birliği döneminde de (1920-1991) Türk düşmanlığı dil meselesinde de kendisini göstermiştir. Köken itibarı ile Türkçe olan sözler Ermeniceleştirilmeye ceht edilmiştir, Ermeni dilinde olan yaklaşık 1500 Türk kelimesi değiştirilmiştir. Fakat Ermeni milliyetçilerinin başlattığı bu gayri- beşeri faaliyetler hiç bir sonuç vermemiştir. Ermeniceye Türk dilinin etkisine en doğru kıymeti ünlü Ermeni Türkologu, araştırmacısı R.A. Acaryan vermiştir. O 1926.yılında adını çektiğimiz kurultayda şöyle söylemiştir ve basılan kitabında da bu satırlar yer almaktadır: “*Küçük Asya'nın Batı bölgelerinde, Kıbrıs'ta, Bulgaristan'da, Doğu Rumeli'de, Romanya'da ve Bessarabiya'da, İran'ın ve Kafkasya'nın bazı köylerinde Türkçenin Ermeni dili üzerinde etkisi o kadar yaygınlaşmıştı ki, Ermenilerin kendi ana dili bile kaybedilmişti. Bu olay birkaç yüzyıl önce gerçekleşmiştir. Polonya Ermenileri 1530 yılından itibaren Ermeniceyi unutup Tatarca'yı kabul etmiş ve Ermeni alfabesi ile büyük bir Tatar edebiyatı yaratmıştır. Kilise kitapları bile Tatarcaya tercüme edilmişti*”.

KAYNAKLAR

- ABEGYAN M. (1912), Հայոց լեզվի սենտակսիսը-*Hayots lezvi sentaksisi* (Ermeni Dilinin Sentaksı) Erivan.
- ACARYAN R.A. (1951), Հայոց լեզվի բաղադրությունը-*Hayots lezvi badmutyuni* (Ermeni Dilinin Tarixi), Erivan.

ACARYAN R.A (1926). *Perviy vsesoyuzniy tyurkologičeskiy syezd* . Baku, st.152.
AĞASIOĞLU Feridun (2006), *Türk Dilinin Ermenice'ye Tesiri*, Ekspres (Bakü) gazetesini, 4 Eylül.

AMİRYAN N.B. (1991), *Օսմանյան Կայսրությունում Թուրքալեզու հայ աշուղներ-Turkalezu hay aşuğner Osmanyan Gayssurutyunum* (Osmanlı İmparatorluğunda Türkdilli Ermeni Aşıkları), Erivan.

EREN Hasan (1995), *Türkçedeki Ermenice Alıntılar Üzerine* Türk Dili Dergisi, Ankara, sayı: 524.

GEDİKLİ Yusuf (2008), *Türkçenin Yabancı Dillerde On Binlerce Kelimesi* Ufuk Ötesi Gazetesi, 20 Ağustos.

LEVONYAN K. (1934), *Hayots Barberakan mamulı*(Ermeni Devri Basını) Erivan.

STEPANYAN A. (1987), *Hayadar Turkeren Kurkeri Madenagidutyun 1727-1968* (Ermeni Harfli Türkçe Kitapların Bibliografisi) Erivan.

Հայաստան թուրքերեն պարպերական մամուլը մատենակիտական աշխատությունն Ermeni harfli Süreli Yayınlar Bibliyografisi, Erivan1987.

Ստեպանեան Հասմիկ Հայաստան Թուրքերեն գրքերի և Հայաստան Թուրքերեն պարպերական մամուլի մատենակիտությունն Ermeni harfli Türkçe Kitaplar ve Süreli Yayınlar Bibliyografyası. Turkuaz yayınları, İstanbul 2005.